



Юрій Вікторович Гоцуляк,
науковий співробітник
відділу підтримки обдарованості
та міжнародної співпраці
Інституту обдарованої дитини
НАПН України,
м. Київ, Україна

УДК 37.013.8

ПРОЕКТ СИСТЕМИ ОСВІТИ ОБДАРОВАНИХ ДІТЕЙ В УКРАЇНІ: АДМІНІСТРАТИВНИЙ ТА ПРАВОВИЙ АСПЕКТИ

В статті автор излагає своє видіння на те, як повинна бути організована система освіти одарених дітей в Україні, її правовий, адміністративний і процесуальний аспекти.

Ключевые слова: одаренный ребенок (ученик), система образования.

The author sets out his vision for how the gifted education system should be organized in Ukraine, its legal, administrative and procedural aspects.

Key words: gifted child (student), the education system.

Сучасний світовий освітній вектор розвитку керується принципами «диференційованості» та «індивідуалізації». Мається на увазі, що протягом тривалого часу (понад 30 років) у передових країнах визнається, що навчання учнів за одними і тими ж освітніми програмами є недостатнім, адже такий підхід не здатний задовольнити у повній мірі освітні потреби дітей, які не є однаковими.

Таким чином, освітня система має бути набагато гнучкішою для повноцінного виконання свого призначення. Серед категорій дітей, які потребують окремої уваги виділяють обдарованих учнів, здібності яких проявляються вище середнього рівня у тій чи іншій дисципліні. На наш погляд, Україні, як державі, що прагне до впровадження передових освітніх досягнень теж необхідна розробка та впровадження системи освіти обдарованих дітей, оскільки це є показником прогресивності в освітній сфері та сприяє втіленню положення, що «потреби кожної дитини мають бути задоволені» [1].

У цій статті ми викладемо власне бачення на організацію системи освіти обдарованих дітей в Україні (у разі її впровадження).

У першу чергу, звернемо увагу на загальні засади системи освіти обдарованих дітей. Отже, на наш погляд, ця система має ґрунтуватись на наступних положеннях:

– Українське законодавство закріплює орієнтацію на прогресивність освітніх систем у розвинених країнах заходу [2, 3], тобто, Україна декларує, що вона не йде ізольованим освітнім шляхом, а навпаки –

прагне до об'єднання з розвиненими державами у спільному освітньому просторі. Виходячи з цього, як показує зарубіжний досвід [1, 4, 5], існує потреба у визнанні того, що освітні потреби учнів неоднакові, і для повноцінного їх задоволення постає необхідність впровадження диференційованого індивідуально-орієнтованого підходу в системі освіти в Україні. Однією з категорій дітей, освітні потреби яких потребують окремої уваги – є обдаровані діти (у тій чи іншій сфері).

– Тому, виходячи з вищесказаного, необхідно закріпити положення, згідно з яким підтримка обдарованості є складовою освітньої політики держави. Підтримка обдарованої особистості є запорукою розвитку інтелектуального, творчого (та іншого) потенціалу українського народу.

– У правовому контексті впровадження системи освіти обдарованих дітей впливає з необхідності забезпечення рівного права кожного на освіту відповідно до здібностей. Окремо постає необхідність визнання обдарованих дітей такими, що потребують диференційованого підходу до навчання.

Отже, як бачимо, обґрунтування впровадження системи освіти обдарованих дітей є достатньо простим і, разом з тим, безперечним. Єдине питання, яке може виникнути – чи не є це потуранням елітарності? Відповідь також доволі проста – ні не є, це прагнення до задоволення освітніх потреб кожної дитини, виходячи з її індивідуальних особливостей.

Перед тим, як викладати зміст системи освіти обдарованих учнів, маємо вказати на ті нововведення, що необхідні для належного її функціонування (те,



на що необхідно звернути увагу в першу чергу, адже впровадження має відбуватись поетапно).

Необхідні впровадження:

– Прийняття окремого законодавчого акту про освіту обдарованих дітей, що має регулювати суспільні відносини у сфері реалізації спеціалізованих освітніх програм та надання освітніх послуг обдарованим учням (окремий законодавчий акт потрібний в силу специфіки сфери освіти обдарованих учнів, яка хоч і є складовою системи загальної середньої освіти, втім торкається і дошкільної, позашкільної, вищої освіти, а також передбачає цілий ряд нововведень, а тому потребує окремої законодавчої уваги).

– Спеціалізовані освітні програми для обдарованих дітей; розроблення для основних навчальних дисциплін і вікових категорій учнів спеціалізованих освітніх програм, встановлення загальних вимог до таких програм, а також затвердження їх у встановленому порядку. Необхідно розробити та прийняти окреме положення про спеціалізовані освітні програми, в якому встановлювалися б державні стандарти, а також відповідні процесуальні аспекти.

– Підготовка фахівців для роботи з обдарованими дітьми за спеціалізованими освітніми програмами. Створення і впровадження системи підготовки спеціалістів. Створення науково-методичного центру, наприклад, на базі Інституту обдарованої дитини НАПН України. Необхідна первісна підготовка спеціалістів («перша хвиля») з обдарованості, які б на місцях організували підготовку педагогічних кадрів і створення відповідних комісій або приєднання їх до атестаційних комісій. Педагогам та іншим спеціалістам, які пройшли атестацію, необхідно видати відповідний документ державного зразка, який надасть право роботи з обдарованими дітьми за спеціалізованими освітніми програмами. Така формалізація дозволить підвищити відповідальність фахівців за реалізацію спеціалізованих освітніх програм і, взагалі, втілювати принцип «компетентності».

– Система ідентифікації обдарованих дітей, які можуть навчатися за спеціалізованими освітніми програмами. Необхідне розроблення та впровадження тестування (чи інших форм виявлення здібностей), за допомогою якого має здійснюватись відбір дітей для навчання за спеціалізованими освітніми програмами. Формування у кожній області ідентифікаційних комісій, які мають щороку проводити ідентифікацію обдарованих учнів.

– Розроблення і затвердження типових загальних (групових) та індивідуальних навчальних планів для обдарованих дітей. Визначення інваріантної та варіативної складової планування навчально-виховного процесу обдарованих дітей; встановлення пунктів, які обов'язково мають містити загальний та індивідуальний навчальний план. Закріплення обов'язку звітування педагога про виконання навчального плану учнем.

– Механізм підтримки обдарованих учнів (громадян) після закінчення навчання за спеціалізованою освітньою програмою і навчального закладу,

зокрема, (можливість вступу та навчання за пільговими умовами до ВНЗ та гарантії працевлаштування). Можливість укладання угод між загальноосвітнім навчальним закладом, який надає спеціалізовані освітні послуги та іншими установами про співпрацю і підтримку обдарованих учнів (у тому числі і після здобуття середньої освіти). Впровадження такого механізму дає можливість розглядати систему освіти обдарованих учнів у стратегічному контексті, коли освіта обдарованої «дитини» має переходити у підтримку обдарованої «особистості».

– Створення на базі науково-дослідної установи (наприклад, Інституту обдарованої дитини) «координаційного центру» для забезпечення належного функціонування системи освіти обдарованих дітей (науково-методичне забезпечення, підготовка фахівців, видання їм необхідних документів державного зразка, що підтверджують їх кваліфікацію, формування рад з ідентифікації обдарованих учнів, впровадження новітніх, науково-педагогічних розробок у систему освіти обдарованих дітей тощо).

– Створення необхідних структурних підрозділів (посад) з питань освіти обдарованих дітей у системі центральних та місцевих органів управління освітою та у загальноосвітніх навчальних закладах, які надають освітні послуги обдарованим учням, оскільки система освіти обдарованих учнів є специфічною сферою, а тому потребує окремої адміністративної уваги.

Як бачимо, такі нововведення потребують серйозної проектної, експериментальної та адміністративної роботи, втім багато такої роботи уже проводиться різними науково-дослідними та освітніми установами, тому за належної організації процесу впровадження системи освіти обдарованих дітей, на наш погляд, вищевказані нововведення є цілком реальними у найближчий час.

Ідентифікація.

Однією з основних складових системи освіти обдарованих дітей має стати процес ідентифікації (виявлення) обдарованості, що являє собою комплекс заходів, які проводяться компетентними спеціалістами для виявлення учнів, що можуть навчатися за спеціалізованою освітньою програмою. Отже, на наш погляд, основними аспектами процесу ідентифікації мають бути:

– Формування комісій. Відповідальний орган (координаційний центр) на рівні кожної області та АРК формує комісії для здійснення процедури ідентифікації обдарованих учнів для навчання за спеціалізованими освітніми програмами. До таких комісій мають входити спеціалісти з обдарованості (педагоги, психологи тощо) у тій чи іншій сфері, в залежності від дисципліни, з якої проводиться ідентифікація, а також представники органів управління освітою для здійснення нагляду за належним проведенням процедури ідентифікації. Комісії (чи ради) проводять процедуру ідентифікації щороку.

– Формування списків дітей на проходження процедури ідентифікації. Учень може пройти процедуру ідентифікації за клопотанням директора школи,



педагога, а також за заявою батьків учня. Кожен учень має право на проходження процедури ідентифікації. Списки подаються директорами шкіл до комісії з ідентифікації, які є підставою для внесення учня до процедури ідентифікації.

– Проведення тестування. Органом управління освітою встановлюється термін, протягом якого комісії з ідентифікації мають провести тестування учнів і оголосити результати. Використовуються тільки ті «тести», які пройшли затвердження у встановленому порядку у Міністерстві освіти і науки, молоді та спорту.

– Формування рейтингів (для безоплатного та платного навчання). Серед учнів, які успішно пройшли тестування формуються рейтинги, згідно них встановлюються діти, що можуть навчатися за спеціалізованою освітньою програмою за рахунок бюджетних коштів. Решта дітей, які успішно пройшли процедуру ідентифікації, але не потрапили до списку тих, які навчаються за рахунок бюджетних коштів, можуть навчатись за спеціалізованими освітніми програмами на платній основі (за рішенням батьків). Такий підхід дасть можливість отримати додаткове джерело фінансування системи освіти обдарованих дітей і дає додаткову підставу вважати, що така система цілком може функціонувати.

– Видання наказу про зарахування до навчання за спеціалізованою освітньою програмою. Після проведення тестування та формування рейтингів оголошуються результати і встановлюється строк, протягом якого вони можуть бути оскаржені. За умови надання письмової згоди на навчання учня за спеціалізованою освітньою програмою батьками учня або особами, які їх замінюють, учня зараховують до навчання за спеціалізованою освітньою програмою, про що видається повноважним органом (Міністерством, НАПН України, Інститутом обдарованої дитини тощо, в залежності від того, як будуть поділені повноваження у системі освіти обдарованих дітей) наказ. У разі потреби, особи, відповідальні за навчання обдарованих учнів (при кожному навчальному закладі, що надає спеціалізовані освітні послуги) повинні провести необхідні консультації з батьками дітей, які пройшли або бажають пройти процедуру ідентифікації.

Як бачимо, організація процесу ідентифікації зводиться до двох пунктів: а) наявність спеціалістів, які володіють необхідними знаннями, вміннями та навичками; б) розроблення та затвердження необхідних завдань, за допомогою яких і має встановлюватись рівень учнів з того чи іншого предмета, а для цього необхідно поставити завдання перед науково-дослідними установами щодо розробки таких завдань з подальшою їх апробацією.

Навчально-виховний процес.

Після внесення учня до спеціалізованої освітньої програми постає питання уже безпосередньо навчально-виховного процесу. Розглянемо основні аспекти навчально-виховного процесу і їх особливості, які на нашу думку, повинні мати місце у системі освіти обдарованих дітей.

У першу чергу звернемо увагу на основні питання планування навчально-виховного процесу:

– Складання загальних навчальних планів для окремих категорій (груп) обдарованих учнів. Для учнів, які об'єднуються за віком та сферою їх обдарованості (навчальним предметом), педагогом, який надає спеціалізовані освітні послуги, складається загальний навчальний план відповідно до типового загального навчального плану для обдарованих учнів, який затверджується Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України.

– У загальному навчальному плані для обдарованих учнів має бути відображено: особливості спеціалізованої освітньої програми (описання основного змісту); критерії оцінки навчання обдарованих учнів; вимоги до педагогів та інших фахівців, залучених до освіти обдарованих учнів, завдання, які ставляться перед ними; вимоги до обдарованих учнів (вимоги, пов'язані з особливістю їх навчання, а також досягнення ними певних результатів); результати, які очікуються від обдарованих учнів; особливості умов, в яких мають навчатись обдаровані учні для реалізації своїх здібностей; особливості організаційних форм навчально-виховного процесу (у загальних чи спеціалізованих класах); залучення фахівців з інших сфер (медичних працівників, психологів, фахівців сфери, в якій виявились виняткові здібності учня).

– Складання індивідуальних навчальних планів. Індивідуальне планування здійснюється для обдарованих учнів, здібності яких суттєво відрізняються від інших, і які потребують індивідуального підходу. У разі необхідності, педагог, який надає спеціалізовані освітні послуги подає клопотання з обґрунтуванням директору навчального закладу щодо дозволу на індивідуальне навчання за спеціалізованою освітньою програмою. Директор або затверджує (у разі достатнього обґрунтування), або відхиляє клопотання. Індивідуальний навчальний план складається відповідно до типового індивідуального навчального плану, затвердженого Міністерством освіти і науки, молоді та спорту.

– Структура індивідуального навчального плану. Індивідуальний навчальний план має містити наступне (орієнтовно): перелік навчальних предметів, які дитина має вивчати; цілі та результати, які покладаються та очікуються від обдарованого учня; особливості обдарованості учня, його сильні сторони; комплекс освітніх послуг, необхідні учню для розвитку здібностей; умови навчання та розміщення обдарованого учня; поточний та підсумковий рівень розвитку обдарованого учня; рівень успішності дитини за заліковий період; оцінка прогресу учня; список додаткових послуг, які необхідно запровадити для досягнення цілей, поставлених для обдарованої дитини в індивідуальному навчальному плані; прогноз подальшого прогресу учня; психологічні дані особливостей особистості учня; стан здоров'я учня; досягнення учня.



– У залежності від виконання чи невиконання навчального плану, учень продовжує навчання за спеціалізованою освітньою програмою чи відраховується і продовжує навчання за звичайними програмами.

Відзначимо також, що планування має важливе значення у навчально-виховному процесі обдарованих учнів, адже саме у складанні навчального плану відбувається конкретизація спеціалізованої освітньої програми і відображається те, яким чином вона має реалізовуватись. У силу важливості цього питання і постає необхідність розробки та затвердження на рівні міністерства типових загальних та індивідуальних навчальних планів.

Навчання.

Звернемо увагу на деякі важливі питання, пов'язані безпосередньо з навчанням обдарованих учнів:

– Проведення занять з обдарованими дітьми за спеціалізованою освітньою програмою. Спеціалізована освітня програма встановлює кількість годин на тиждень, які необхідні для навчання обдарованого учня. Особливості навчання вказуються у спеціалізованій освітній програмі.

– Працювати з обдарованими учнями за спеціалізованою освітньою програмою можуть лише ті педагогічні чи науково-педагогічні працівники, які пройшли необхідні заходи підвищення кваліфікації та отримали відповідний документ державного зразка, який надає право на таку діяльність. Навчальний заклад реалізовує спеціалізовані освітні програми для обдарованих учнів лише за наявності кваліфікованих фахівців, які мають на це право.

– Навчання обдарованих учнів проводиться за спеціалізованою освітньою програмою, затвердженою у встановленому порядку Міністерством освіти і науки України.

– Оцінювання. Спеціалізованими освітніми програмами визначається система оцінювання успішності учнів. Оцінювання дає підстави для продовження навчання учня за програмою чи відраховання і продовження навчання за звичайними програмами.

– Організаційні форми навчально-виховного процесу обдарованих учнів (особливості навчання учня у тому чи іншому соціальному середовищі). У залежності від індивідуальних особливостей обдарованого учня, його освіта може здійснюватись шляхом переведення до звичайних класів, в яких навчаються учні за загальними навчальними програмами або до окремих спеціалізованих класів, які створюються винятково для освіти обдарованих учнів, або шляхом поєднання двох вищевказаних способів. Стосовно переведення учнів в окремі класи має бути належно обґрунтоване з боку вчителя, який надає спеціалізовані освітні послуги. Рішення про навчання учня в окремих класах приймає директор навчального закладу за обов'язкової згоди батьків.

– Звітування. Щороку, фахівці, які надають спеціалізовані освітні послуги звітують про роботу з обдарованими учнями за спеціалізованими освітніми програмами перед керівником навчального закладу.

На основі звітів визначається якість освіти обдарованих учнів, а також приймаються рішення про подальше навчання за спеціалізованою освітньою програмою чи відраховання учня. У свою чергу, керівники навчальних закладів, які надають спеціалізовані освітні послуги обдарованим учням звітують перед місцевими органами управління освіти.

Відраховання. Якщо учень, який навчається за спеціалізованою освітньою програмою не досягає поставлених програмою та навчальним планом результатів, він відраховується і продовжує навчатися за загальними програмами. На наступний навчальний рік учень має право знову пройти процедуру ідентифікації і, в залежності від результатів, бути зарахованим до спеціалізованої освітньої програми.

З метою підтримки принципу «системності», на наш погляд, важливим є належна організація системи підготовки фахівців для роботи з обдарованими дітьми, адже це дозволить системі бути уніфікованою, а не локалізуватись на ініціативності окремих педагогів.

Адміністративні посади та органи у системі освіти обдарованих дітей.

Без адміністративних змін система освіти обдарованих дітей була б неповноцінною і малопродуктивною, а тому вважаємо доцільним здійснення деяких адміністративних впроваджень, щоб питання повноважень та відповідальності було зрозумілим та прозорим.

На рівні Міністерства освіти і науки України необхідно запровадити окремий відділ (структурний підрозділ) з реалізації спеціалізованих освітніх програм для обдарованих учнів або окрему посаду уповноваженого з реалізації освітніх програм для обдарованих учнів. Функції – розробка та реалізація необхідних нормативно-правових актів, що стосуються освіти обдарованих дітей, нагляд та контроль за діяльністю ЗНЗ, спеціалістів та інших суб'єктів, які залучені до навчально-виховного процесу, а також контроль за державним фінансуванням спеціалізованих освітніх програм. Відповідно, на рівні місцевих управлінь освіти, необхідно створення окремих відділів, які б займалися винятково сферою освіти обдарованих дітей. При загальноосвітньому навчальному закладі, який займається реалізацією спеціалізованих освітніх програм для обдарованих дітей, слід створити раду з навчання обдарованих учнів.

На наш погляд, необхідним є також наявність окремого суб'єкта, який би здійснював координаційну діяльність, науково-методичне забезпечення, експериментальну, а також іншу роботу, пов'язану з покращенням якості освіти обдарованих дітей. Таким суб'єктом може бути Інститут обдарованої дитини НАПН України (або Національна академія педагогічних наук України) чи окремо створений центр. Функції цього суб'єкта: координація системи освіти обдарованих дітей, сприяння оптимізації навчального процесу обдарованих учнів шляхом розвитку експериментальних досліджень, пов'язаних з освітою обдарованих дітей; залучення до співпраці навчальних закладів різних форм власності, а також інших підприємств, установ,



організації для надання різного роду підтримки (педагогічної, психологічної, матеріальної тощо) обдарованим учням; сприяння створенню необхідних умов для навчання обдарованих дітей; забезпечення організації процесу ідентифікації обдарованих учнів, шляхом створення на рівні областей рад з ідентифікації обдарованих дітей; організація підготовки та сертифікації фахівців для роботи з обдарованими дітьми.

Перехідний період.

Важливим є також врегулювання питання подальшого розвитку обдарованої особистості після завершення навчання за спеціалізованою освітньою програмою, а також навчання у загальноосвітньому навчальному закладі.

Учням, які успішно пройшли навчання за спеціалізованою освітньою програмою (на момент завершення ними навчання у загальноосвітньому навчальному закладі) мають надаватися пільги при вступі до ВНЗ. Загальноосвітньому навчальному закладу, який надає спеціалізовані освітні послуги, надається право укладати угоди з підприємствами, установами, організаціями і, таким чином, створювати сприятливі умови для подальшого розвитку обдарованого учня після закінчення навчання (подальше працевлаштування чи навчання, фінансування подальшого навчання підприємством, установою, організацією тощо). Як уже було вказано: підтримка обдарованої дитини має переходити у підтримку обдарованої особистості.

Отже, ми показали, що може являти собою система освіти обдарованих дітей в Україні в контексті процесуальному, правовому та адміністративному. Звичайно, ми не торкалися багатьох важливих

«конкретностей», адже нашою метою було показати, в цілому, як можна організувати систему освіти обдарованих дітей, і, на наш погляд, цей варіант можливо є не найкращим, але цілком робочим. У першу чергу, ми не розглядали зміст самої спеціалізованої освітньої програми, але це тема окремого дослідження. Можемо відзначити, що такі програми у США, Канаді та інших розвинених країнах впроваджуються понад 30 років, а тому ми вважаємо, Україні, як державі, що прагне до вищих світових освітніх стандартів необхідно розробляти та впроваджувати освітні програми для обдарованих учнів, тим більше, світового досвіду, який можна було б використати з цього питання більше, ніж достатньо.

Використані літературні джерела

1. No child left behind act of 2001 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ed.gov>.
2. Про освіту: Закон України // Голос України. – 1996. – 25 квітня.
3. Про загальну середню освіту : Закон України // Голос України. – 1999. – 23 червня.
4. Alberta, Canada, Standards for Special Education, Ministerial Order (#015/2004), Approved: June 7, 2004 // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://education.alberta.ca>.
5. Louisiana state, Regulations for Implementation of the Children with Exceptionalities Act (R.S. 17:1941 et seq.), Bulletin 1706, Subpart B – Regulations for Gifted/Talented Students // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://wwwprd.doa.louisiana.gov>.

